Ion EREMIA

CE LIMBĂ VORBEAU ROMÂNII-MOLDOVENI DIN BASARABIA ŢARISTĂ?

Introducere

Primele cărţi traduse din alte limbi şi tipărite în *limba română* au apărut în Transilvania. Ele au fost tipărite cu caractere slavone la mijlocul secolului al XVI-lea sub influenţa protestantismului. În aceste cărţi, apartenenţa etnică a locuitorilor băştinaşi din Transilvania, cui erau destinate aceste cărţi religioase, a fost apreciată cu termenul *român*, iar limba cărţilor în care acestea au fost tipărite, cu sintagma *limba română*[1].

Ulterior, în cărţile tipărite în această limbă, după cum se indică limpede în ele, fie că au fost tipărite în oraşele din Ţara Românească, Transilvania, Moldova[2], fie chiar în Rusia[3], se menţionează fără echivoc că ele au fost tipărite în *limba românească*. Aşa a scris Mitropolitul Moldovei Varlaam (cca 1580/1585-1657) în a sa *Carte românească de învăţătură dumenecele de preste an şi la praznice împărăteşti şi la svănţi mari* [4], aşa a scris mitropolitul Dosoftei (1624-1693) în a sa

---

[1] *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*. I. Catehismul lui Coresi. II. Pravila lui Coresi. III. Fragmentul Todorescu. IV. Glosele Bogdan. V. Prefeţe şi epiloguri. Ediţii critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu; Ion Gheţie; Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon, coordonator Ion Gheţie, Editura Academiei republicii Socialistre România, Bucureşti, 1982, pp. 101, 104, 529, 555-571.

[2] Spre exemplu, în *Octoih*-ul tipărit la Iaşi în 1749 şi *Îndreptarea păcătoşilor* tipărit tot la Iaşi la 1768 se indică limpede că aceste cărţi au fost tipărite „*pre limba românească*" (Vasile Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, ediţia a III-a, definitivă, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2008, p. 43); Mai multe detalii despre cartea românească în Basarabia a se vedea: Igor Cereteu, *Cartea românească veche în Basarabia: istorie, circulaţie, valoare documentară*, Editura Academiei Române – Editura Istros, Bucureşti – Brăila, 2019, pp. 177-270.

[3] În *Biblia* publicată la Sanct Petersburg în anul 1819 se indică limpede că a fost tipărită „de pe tălmăcire românească", care mai întâi a fost tipărită în Transilvania, iar acum s-a tipărit cu „cheltuiala Rossieneşii Societăţi a Bibliei". Pagina reprodusă a originalului. Disponibil: https://il.bidspirit.com/ui/lotPage/source/catalog/(accesat: 07. 11. 2020)

[4] *Carte românească de învăţătură la dumenecele de preste an şi la praznice împărăteşti şi la svănţi mari, cu dzisa şi cu cheltuiala lui Vasilie, Voievodul şi Domnul Ţării Moldovei, din multe scripturi tălmăcită din limba sloviniască pre limba românească de Varlaam Mitropolitul de Ţara Moldovei*, Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1966, p. 3.

Dumnezăiasca Liturghie, subliniind că aceasta, „acmu întăi tipărită *rumâneşte*, cu multă osârdie, să-n-ţăleagă toţ spasenia lui Dumnezău”[1]. Aşadar, în această *limbă comună*, în care se tipăreau cărţile pentru români, se oficia serviciul divin al Bisericii Creştine Ortodoxe în Ţara Românească, Moldova de peste Prut (din 1859 Principatele Unite, apoi România), Transilvania şi Basarabia până prin anii 60-70 ai secolului al XIX-lea a fost *limba română*. Această realitate este demonstrată şi de cărţile religioase care se aflau în bisericile şi mănăstirile din Basarabia în secolul al XIX-lea, tipărite în *limba română* la Buda, Buzău, Târgovişte, Bucureşti, Sibiu, Iaşi etc.

Este adevărat, uneori, cărturarii din Ţara Moldovei, începând cu Grigore Ureche, utilizau şi sintagma *limba moldovenească*, dar niciodată nu o contrapuneau *limbii române*. Ulterior, după cum sublinia Vasile Arvinte, „după 1840, expresia *limba moldovenească* este definitiv părăsită de intelectualii progresişti, datorită tradiţiei mai vechi din Moldova, influenţei limbii scrise de români din celelalte provincii şi datorită, în mare măsură, şi curentului latinist”[2].

Preoţii din Basarabia citeau liturghia în limba română

În anul 1819 la Petersburg a fost tipărit textul *Bibliei* după tipăritura realizată la Blaj în anul 1795. Alegerea acestei ediţii s-a datorat, în mare măsură, lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, un român născut în oraşul Bistriţa din Transilvania, care, după anexarea Basarabiei la Imperiul rus a fost numit în fruntea bisericii de aici cu titlul de exarh al Chişinăului şi Hotinului. Printre alte argumente invocate de Mitropolitul Bîănulescu-Bodoni, a fost şi argumentul lingvistic, ediţia de la Blaj fiind considerată că este „mai clară şi are o limbă mai nouă”[3]. Oricât s-ar strădui astăzi cineva să demonstreze că este vorba de o ediţie a *Bibliei* în „limba moldovenească”, acesta nu are absolut niciun temei. *Biblia* de la Petersburg a fost tipărită în *limba română* „mai nouă”, adică, putem afirma că străduniile reprezentanţilor Şcolii Ardelene, într-o anumită măsură, au fost fructificate în ediţia *Bibliei* de la Blaj.

---

[1] Dosoftei, *Dumnezăiasca Liturghie*, 1679, ediţie critică de N.A. Ursu. Cu un studiu introductiv de Înalt Prea Sfinţitul Teoctist, Arhiepiscop al Iaşilor şi Mitropolit al Moldovei şi Sucevei, Iaşi, 1980, p. 3.

[2] Vasile Arvinte, *op. cit.,* p. 73.

[3] Maria Danilov, *Mişcarea Biblică în Basarabia. Aspecte misionare (1817-1829),* în „Destin Românesc”, Revistă de Istorie şi Cultură, nr.2, 2001, p. 47.

Tipăritura de la Blaj a fost realizată în *limba română* de Samuil Micu (1745-1806), unul dintre reprezentanţii de vază ai Şcolii Ardelene[1], care, la rândul său, a utilizat *Biblia* tipărită la Bucureşti în anul 1688, în aceeaşi *limbă română*[2]. Editorii ediţiei de la 1688, fraţii Greceanu au folosit nişte traduceri anterioare ale *Vechiului Testament*, inclusiv cele realizate de Nicolae Milescu-Spătarul. În adresarea *Cătră cetitoriu*, Samuil Micu menţiona că „Scriptura Sfântă, carea cu cuvânt elinesc şi *Bibliia* să zice, de pre limba elinească, din izvodul celor şeaptezeci de dascali, românească tălmăcită, la anul 1688, în Bucureşti s-au fost tipărit, dar cu foarte întunecată şi încurcată aşezare şi întocmire a graiului românesc şi mult osibit de vorba cea de acum obicinuită, şi mai ales de graiul şi de stilul cel din cărţile besericeşti, care în toate besearicile româneşti să cetesc, şi pentru aceaea pretutindinea tuturor şi de toţi iaste cunoscut şi înţeles, cât acea tălmăcire aceii Biblii mai pre multe locuri neplăcută urechilor auzitorilor iaste, şi foarte cu anevoie de înţeles, ba pre altele locuri tocmai fără de înţeles iaste, care lucru cu mare pagubă sufletească era neamului şi besearicii românilor”[3]. Aceste circumstanţe l-au determinat pe S. Micu „să mă apuc de atâta lucru şi să îndreptez graiul *Bibliei* ceii mai dinainte românească tipărită; iară, mai vârtos, întru adevăr pociu să zic că mai ales Testamântul cel Vechiu, mai mult de Nou, de pre cel elinesc a celor şeaptezeci de dascali l-am tălmăcit, care lucru al mieu Măria Sa, prealuminatul şi preasfinţitul domn Ioann Bobb, vlădica a toată Ţara Ardealului şi al părţilor Ţării Ungureşti şi al Făgăraşului episcop, iară al mieu preabun părinte, nu numai l-au ajutat şi l-au ocrotit, ci bine au voit şi la sine a-l lua, şi ca un bun păstoriu, pururea priveghitoriu împregiurul turmei, şi cu de-adinsul străduitoriu şi grijitoriu de mântuirea sufletelor celor de la marele şi întâiul arhiereu,

---

[1] A se vedea îndeosebi studiul: Gh. Chivu, *Şcoala Ardeleană şi regionalismul*. Disponibil: http://www.inst-puscariu.ro/SextilPuscariu/SPIII/pagini/CSP_III%20[Pages%20100%20-%20110].pdf (accesat: 03.11.2020); Florica-Elisabeta Nuţiu, *Contribuţia Şcolii Ardelene la dezvoltarea limbii române literare*. Disponibil: http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A19290/pdf (accesat: 03.11.2020); *Şcoala Ardeleană* / antologie de texte alcăt. şi coord. de Eugen Pavel; pref. de Eugen Simion, vol. I, Bucureşti, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, 2018. Disponibil: http://www.inst-puscariu.ro/Scoala-Ardeleana_Vol-01.pdf (accesat: 03.11.2020).

[2] *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia. 1688*, Pars I, Genesis, Iaşi, 1995, pp. 34-35.

[3] Ioan Chindriş, Niculina Iacob, *Samuil Micu în mărturii antologice*, Ed. Silviu Hodiş, Târgu Lăpuş, Galaxia Gutenberg, 2010, p. 27.

Hristos Dumnezeu, lui încredinţate, bine ştiind că cea mai mare şi mai întâie detorie a păstoriului sufletesc iaste propoveduirea cuvântului lui Dumnezeu”[1], şi s-a tipărit „pentru folosul besearicii a tot *neamul românesc*”[2]. Apreciind efortul cărturăresc al lui S. Micu, doi cercetători români contemporani, Niculina Iacob şi Ioan Chindriş scriu că „în acest fel, lăţită în toată românimea prin reeditările succesive în diferite locuri (S.Petersburg – 1819, Buzău – 1854-1856, Sibiu – 1856-1858, Bucureşti – 1914 – *I.E.*), *Biblia de la Blaj* a devenit *Biblia naţională a românilor*”[3].

Clerul din Basarabia, aflată în componenţa Imperiului Rus, era absolut conştient *Biblia* tipărită la Petersburg a fost tipărită în limba română, limbă vorbită de ei şi înţeleasă de enoriaşii care veneau la biserică. Spre exemplu, în anul 1820 protoiereul de la Leova solicita autorităţilor ecleziastice „42 *Biblii româneşti* şi 10 ruseşti”, cel de la Hotin „61 *Biblii româneşti* şi 38 în ruseşte”, iar conform informaţiilor oferite de către egumenul Silvestru, un exemplar al „*Bibliei româneşti*” era în anul 1823 la mănăstirea Hâncu[4] din centrul Basarabiei. Dar oficialităţile ecleziastice de atunci, inclusiv Comitetul Biblic de la Petersburg, în pofida faptului evident că *Biblia* a fost tipărită în limba română, afirmau că este vorba de „limba moldovenească”[5].

Ca urmare a influenţei ruseşti, limba vorbită către jumătatea secolului al XIX-lea în Basarabia era destul de pocită, plină cu rususme. Despre „limba moldovenească” vorbită chiar şi de cadrele didactice la mijlocul secolului al XIX-lea ne informează unul dintre foştii elevi, amintindu-şi fraza profesorului E.Popovici, care preda disciplina *Statutul bisericesc* la Seminarul Teologic din Chişinău: „măi, voi! Una, aita; iaco vini preobrazovanie, ci isfaci voi; dacâ sânteţi aşa gugumenii”? (în limba

---

[1] *Ibidem*, p. 27.
[2] *Ibidem*, p. 28.
[3] Niculina Iacob, Ioan Chindriş, *Biblia lui Victor Smigelschi – cea dintâi versiune exegetică a textului Biblic în cultura românească*, în *Şcoala Ardeleană*, III, 240 de ani de la moartea marelui arhiereu şi luptător naţional Ioan Inochentie Micu-Klein (1768-2008), volum coordonat de Ioan Chindriş şi Ciprian Ghişa, Editura „Episcop Vasile Aftenie”, Oradea, 2009, p. 273.
[4] Maria Danilov, *Mişcarea Biblică în Basarabia. Aspecte misionare (1817-1829)*, în „Destin Românesc”, Revistă de Istorie şi Cultură, 2001, nr.2, pp. 47-48, 51.
[5] *Ibidem*, p. 50.

rusă – эй, вы! Уна. Аита, вот наступит преобразование. Что вы будете делать, будучи такими глупцами!)[1].

Evident, în urma măsurilor luate de ţarism în vederea introducerii limbii ruse în toate sferele vieţii, inclusiv în învăţământ, trebuiau să se producă mutaţii în psihologia şi comportamentul tinerilor români din Basarabia, în limba vorbită de ei, ceea ce nu era în Moldova dintre Prut şi Carpaţi. Ulterior, dacă în România celei de a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea se cizela limba română, elevii cunoşteau poezia lui Vasile Alecsandri şi Mihai Eminescu, poveştile lui Ion Creangă etc., scrise în *limba română* şi în *grafie latină*, în şcolile din Basarabia se cânta *Боже, царя храни* (Doamne, ocroteşte-l pe ţar), se scriau poezii cu titlul *Россия родина моя* (Rusia este patria mea), poezie scrisă de preotul A.D. Parfeniev, publicată iniţial în „limba moldovenească" în *Luminătoriul*, apoi tradusă în limba rusă şi publicată în Buletinul Eparhiei Chişinăului[2]. În Basarabia studiile se făceau în limba rusă, elevii erau obligaţi să înveţe şi să cânte cântece populare ruseşti şi aceasta era prezentat drept „binefacere" pentru românii moldoveni, dezvoltare culturală a „naţiunii moldoveneşti", sintagmă la care istoriografia sovietică ulterioară a mai adăugat cuvântul *burgzeză*, făcând în aşa fel *naţiunea burgheză moldovenească*. Cei mai buni elevi din Basarabia îşi făceau studiile în instituţiile de învăţământ superior din Imperiul Rus, pe când cei mai buni elevi din România mergeau la studii în Universităţile din Europa.

Articolul lui Arsenie Stadniţki consacrat situaţiei clerului ortodox din România, publicat în anul 1889 în câteva numere ale Buletinului Eparhiei Chişinăului, aduceau la cunoştinţă cititorului din Basarabia despre România, dar autorul nu afirma nicăieri că preoţii români şi enioriaşii nu înţeleg limba română din acest timp. Învăţământul românesc a evoluat odată cu evoluţia limbii şi nu s-a creat aşa o situaţie în România ca locuitorii, inclusiv preoţii, să nu înţeleagă limba română. În Basarabia, da, limba poporului nu a evoluat odată cu modernizarea limbii în România. Acolo se dezvolta limba şi literatura română, aici, în Basarabia, era stăpână limba rusă, limba română nu se învăţa în şcoală, nu era utilizată în administraţie, era o limbă doar de comunicare între

[1] *Мои воспоминания,* в Кишинёвские Епархиальные Ведомости (în continuare – КЕВ), № 29-30, 1908, с. 1088 (A fost utilizată varianta electronică a КЕВ, plasată pe situl https://pravoslavnoe-duhovenstvo.ru/library/material/3738/).
[2] Свящ. А.Д. Парфеньев, *Россия – родина моя*, в КЕВ, № 49, 1908, сс. 1795-1796.

populaţie şi nimic mai mult. Evident că ea nu avea cum să se dezvolte şi împrumuta cuvinte doar din limba rusă[1].

În anii următori, A. Stadniţki continuă publicarea articolelor referitoare la dezvoltarea culturii româneşti în Moldova. În anul 1895 el publica un articol în care menţiona că examinând istoria Moldovei, se poate observa că *românii* în toate timpurile existenţei lor au simţit necesitatea pentru învăţătură[2]. În timpul domniei lui Vasile Lupu, „limba moldovenească" a devenit dominantă în biserică, scria el[3]. La tipografia din Iaşi, continua el, a fost tipărit primul cod de legi în care, pe herbul Moldovei a fost inclusă o inscripţie în versuri, apreciată de către Аю Stadniţki drept „*monument al limbii literare române din acel timp*" (памятникомъ литературнаго румынскаго языка того времени)[4]. Dar, regreta A. Stadniţki, organizarea şcolilor şi impulsul dat dezvoltării *limbii române*, repede a fost paralizat de domnia fanarioţilor[5].

Printre românii-moldoveni din Basarabia se răspândeau şi cărţi apocrife tipărite prin anii 60 ai secolului al XIX-lea la Braşov. Ele erau aduse de mocani şi vândute locuitorilor din Basarabia cu 1 rublă pentru o carte. În ultimii ani, sublinia autorul studiului respectiv, publicat în Buletinul Eparhiei Chişinăului în anul 1893, poliţia a început să-i persecute pe aceşti vânzători de cărţi apocrife[6].

Date interesante referitoare la situaţia lingvistică din bisericile şi mănăstirile din Basarabia este oferită de însăşi prezenţa de carte religioasă în aceste instituţii în secolul al XIX-lea. Sursele examinate amintesc mai multe titluri de cărţi religioase, dar şi locul tipăririi acestora.

În anul 1862 la mănăstirea Hâncul erau câteva cărţi tipărite în Ţara Românească, dar cu „precizarea" lui Alexandru Zaşciuk, că sunt tipărite în „limba moldovenească". Dintre acestea este amintit un *Omiliu*

---

[1] А. Стадницкій, *Положеніе православнаго духовенства (приходскаго) въ Румыніи*, в КЕВ, № 18, 1889, сс. 755-770.
[2] Авксентій Стадницкій, *Историческій очеркъ «Благороднаго пансіона», учрежденная при Кишиневской Семинаріи*, КЕВ, № 19, 1895, с. 654.
[3] *Ibidem*, p. 655.
[4] *Ibidem*, pp. 655-656.
[5] *Ibidem*, p. 656.
[6] *О распространенныхъ въ народѣ апокрифахъ,* в КЕВ, № 16, 1893, с. 536.

(Омилия), tradus din limba greacă şi tpărit la Bucureşti, altă carte religioasă a fost tipărită la Râmnic (1784)[1].

În anii 70 a secolului al XIX-lea la mănăstirea Japca era o *Evanghelie* în „limba moldovenească" tipărită la Bucureşti în anul 1723[2].

La biserica din satul Ţigăneşti era un *Penticostarion* în „limba moldovenească", tipărit la Bucureşti în anul 1768 şi un *Slujebnic* în „limba moldovenească" (Bucureşti, 1746). Ulterior aceste cărţi au fost aduse la mănăstirea Japca[3].

În anul 1873 la biserica din satul Abaclâdjaba, ţinutul Bender, abandonat de tătari în timpul Războiului Ruso-Otoman din anii 1806-1812 şi populat după anul 1812, erau două cărţi tipărite, una la Bucureşti (*Pendicostarion*) în anul 1768, alta (*Carte de rugăciuni*) la Râmnic în anul 1792. Serviciul divin, menţiona autorul articolului, s-a oficiat până în anul 1849 în „limba moldovenească", dar în acest an în sat a venit un absolvent al Seminarului Teologic din Chişinău, Grigore Nemţanu, care a început să oficieze serviciul divin şi în limba slavo-rusă. La 1873, sublinia autorul, serviciul divin la biserica din sat era oficiat în limbile „moldovenească" şi rusă[4].

La începutul anilor 70 ai secolului al XIX-lea în satul Susleni, ţinutul Orhei erau mai multe cărţi bisericeşti, printre care şi un *Octoih*, tipărit la Bucureşti în anul 1746 şi trei cărţi tipărite la Iaşi în anii 1756 şi 1807. Serviciul divin, menţiona autorul acestui studiu, se oficia întotdeauna în „limba moldovenească" şi niciodată în limba slavo-rusă, însă în anii 70 ai secolului al XIX-lea, deja se oficia şi în limba rusă[5].

În anul 1873 la biserica din satul Batâr, ţinutul Bender, erau un *Octoih* de „*tipăritură moldovenească*" (молдавской печати), tipărit la Blaj în anul 1783, un *Apostol* moldovenesc, tipărit tot la Blaj în anul 1802, un *Mineu* de „tipăritură moldovenească" (Bucureşti, 1785), un *Triod* (Râmnic, 1777), un *Penticostar* (Sibiu, 1803). La timpul indicat, oficierea serviciului divin se realiza în „limba moldovenească", deoarece

---

[1] А. Защук, *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область*. Часть 2, Издательство: Тип. Э. Веймара, СПб., 1862, с. 206.

[2] *Опыт историко-статистического описания церкви и прихода посада Шабы*, в КЕВ, № 21, 1872, с. 656.

[3] *Синодик Шабскаго Вознесенского монастыря*, в КЕВ, № 22, 1872, сс. 706-707.

[4] Иоан Цепордей, *Абаклыджаба, село Бендерского уезда*, в КЕВ, № 16, 1873, с. 606.

[5] М. Саракович, *Суслены, село Оргеевского уезда*, в КЕВ, № 15, 1873, сс. 579-580.

locuitorii, toţi până la unul erau moldoveni, uneori, menţiona autorul, serviciul divin se făcea şi în limba rusă, dar sublinia el, nu se ascultă cu plăcere de către moldoveni[1], care, evident, nu înţelegeau limba rusă.

Printre cărţile menţionate la biserica din Cimişlia se numărau un *Apostol*, tipărit la Blaj în 1802 şi un *Mineu*, tipărit la Bucureşti în anul 1786. La biserica din această localitate, cărţile în limba slavă bisericească au fost aduse abia în anul 1865, când începe oficierea serviciului divin şi în această limbă pentru cele 2 666 de persoane care erau în satul respectiv la 1874 şi care erau în exclusivitate moldoveni[2].

În biserica satului Ciucur-Mingir, unde la 1874 locuiau 657 de oameni, toţi moldoveni, toate cărţile bisericeşti care se aflau la biserică, erau tipărite în „limba moldovenească", iar Liturghia, de asemenea, se citea în „limba moldovenească". Printre cărţile tipărite în „limba moldovenească" era şi un *Octoih* tipărit la Buda în anul 1811[3].

Satul Frăsineşti din ţinutul Chişinău, de asemenea, era un sat locuit numai de moldoveni. În anul 1874 în această localitate erau 764 de locuitori. Dintre cărţile de la biserica din sat, autorul unui studiu din acea vreme aminteşte o *Evanghelie* tipărită la Râmnic (1594), „în Moldova", făcea el „precizarea", un *Apostol*, tipărit la Iaşi (1584), un *Mineu* tipărit la Bucureşti (1591), un *Mineu* tipărit la Blaj (1804) şi un *Octoih*, tipărit la Buda în anul 1811[4]. Putem avea îndoieli în privinţa datării primelor trei cărţi tipărite, autorul studiului nefiind în stare să citească corect anii, fiindcă ştim că la 1584 la Iaşi nu era tiparniţă, dar nicidecum a locului unde s-au tipărit cărţile date, evident, nu în „limba moldovenească", ci în *limba română*. Autorul mai menţionează că oficierea serviciului divin la biserica din sat avea loc numai în „limba moldovenească", dar în prezent, adică la 1874, are loc şi în limba rusă[5].

În biserica din satul Truşeni, ţinutul Chişinău, printre cărţile bisericeşti tipărite, cum afirmă autorul studiului, în „limba

---

[1] Х. Матвиевич, *Историко-статистическое описание церкви и прихода селения Батыр, Бендерского уезда*, в КЕВ, № 22, 1873, с. 829; Igor Cereteu, *Răspândirea cărţii româneşti vechi în Estul Moldovei în sec. XVI-XIX, în* „Revista de istorie a Moldovei", nr. 3 (115), 2018, p. 29.

[2] *Чимишлия, местечко Бендерского уезда*, в КЕВ, № 5, 1874, сс. 193, 196.

[3] Георгий Немцан, *Некоторые сведения о церкви и приходе селения Чукур-Менжира, 2-го округа Бендерского уезда*, в КЕВ, № 15, 1874, сс. 556-557.

[4] Григорий Попескул, *Селение Фрэсинешть 4-го округа Кишиневского уезда*, в КЕВ, № 20, 1874, сс. 766-767.

[5] *Ibidem*, p. 767.

moldovenească", se numărau patru tipărite la Bucureşti, un *Penticostarion* (1782), *Apostol* (1784), *Triod* (1787), *Octoih* (1792) şi trei cărţi tipărite la Iaşi în perioada anilor 1794-1802[1]. Serviciul divin, indica dânsul, se oficiază în „limba moldovenească" şi slavă bisericească, dar toţi locuitorii sunt de „naţiune moldovenească". În sat funcţiona şi o şcoală cu cca 40 de elevi, dar, sublinia el, succesele elevilor în cunoaşterea limbii ruse sunt nesemnificative, deoarece toţi locuitorii sunt moldoveni[2].

Biserica din satul Măcăreşti, ţinutul Chişinău avea toate cărţile necesare serviciului divin în „limba moldovenească". Printre acestea erau o *Evanghelie* tipărită la Râmnic (1794), un *Apostol* (Râmnic, 1794), un *Octoih* (Bucureşti, 1792), şi două *Triod*-uri tipărite la Bucureşti în anii 1796 şi 1798. Până în anul 1764, preciza autorul, serviciul divin în biserica din sat se oficia în „limba moldovenească", deoarece preoţii din acel timp nu cunoşteau limba rusă, iar acum slujba religioasă se face în limbile rusă şi „moldovenească", cu toate că aproape toţi locuitorii sunt moldoveni[3].

Cărţile bisericeşti de la biserica din Cioc-Maidan, ţinutul Bender, erau toate de „tipar moldovenesc" şi dispoziţia autorităţilor referitoare la necesitatea procurării cărţilor în limba rusă, era dată abia în anul 1875. Autorul acestui studiu menţionează că dintre cărţile aflate la biserica din sat erau un *Triod* (Bucureşti, 1798), un *Irmologhion* (Sibiu 1812), o *Evanghelie* (Buda, 1812). Serviciul divin, menţiona autorul, era realizat în „limba moldovenească", iar din anul 1861 şi în limba slavă bisericească. Este destul de interesantă componenţa naţională a satului respectiv, majoritatea, sublinia autorul, o alcătuiesc bulgarii-găgăuzi, dar sunt printre ei câteva familii şi de alte naţiuni, cum ar fi moldoveni, două familii de ruşi, câteva familii de bulgari, dar, concluziona autorul studiului „toţi ei s-au găgăuzit" (все они огагаузились). Cu ştiinţa de carte merge rău de tot, mai menţiona el, locuitorii nu cunosc limba rusă[4].

La biserica din satul Sipoteni, toate cărţile bisericeşti către anul 1876 erau în „limba moldovenească" şi niciuna în limba slavă-bisericească. Printre cărţile bisericeşti era o *Evanghelie* (Bucureşti, 1775)

---

[1] Димитрий Галуппа, *Село Трушены, Кишинёвского уезда*, в КЕВ, № 3, 1875, с. 113.
[2] *Ibidem*, pp. 115, 118, 120.
[3] *Селение Макарешты, Кишиневского уезда*, в КЕВ, № 4, 1875, сс. 177-178.
[4] Константин Малай, *Приход Чок-Мейдан, Бендерского уезда*, в КЕВ, № 20, 1875, сс. 737, 739-740, 745-746.

şi cinci cărţi tipărite la Iaşi (1747-1774). În prezent, adică în anul 1875, serviciul divin se realiza şi în limba slavonă, după cărţi cumpărate de preot de la magazinul arhieresc din Chişinău. Oamenii din sat nu cunosc carte, sunt doar vreo 5-6 persoane care pot să scrie şi să citească[1].

Cărţile bisericeşti din satul Suhuluceni, ţinutul Orhei erau în „limba moldovenească", toate tipărite după anul 1812, fără să se indice unde anume. Serviciul divin se oficia în „limba moldovenească", iar pe trimpul preotului actual, care era în anul 1876, când a fost publicat articolul respectiv, Liturghia se citea şi în limba slavă bisericească[2].

Foarte interesant sunt prezentate licrurile pentru satul Găleşti, ţinutul Orhei. Slujba religioasă avea loc în „limba moldovenească", fiindcă toţi credincioşii sunt moldoveni de baştină, devotaţi religiei, care cred în Salvatorul lumii, în învăţătura şi *Evanghelia* lui. Totodată, locuitorii consideră că oficierea serviciului divin, într-o altă limbă decât „limba moldovenească", ar putea schimba în ceva învăţătura creştină şi acea ordine a dogmelor credinţei şi obiceiurilor, pe care ei le-au moştenit de la strămoşii lor. Să fi fost în Basarabia vreun curent religios care propaga asemenea idei, evident, total antiruse? Din literatura religioasă sunt menţionate trei cărţi tipărite în anii 1792, 1800 şi 1801 la Bucureşti după care se oficia serviciul divin[3].

La biserica din satul Taraclia până în anul 1850 slujba religioasă era oficiată în „limba moldovenească", deoarece toţi credincioşii erau moldoveni. Situaţia s-a scimbat însă atunci când din ţinutul Hotin aici au venut 36 de familii de rusnaci. Serviciul divin a început să fie oficiat şi în limba slavă bisericească, şi în „limba moldovenească". Acum, adică în anul 1877, sublinia autorul articolului, ojficierea serviciului divin are loc în limba slsvă bisericească şi foarte rar în „limba moldovenească". Cu alte cuvinte, treptat s-a produs rusificarea şi slujba religioasă în „limba moldovenească" a fost eliminată din biserică. Dintre cărţile religioase care erau iniţial în biserică sunt amintite un *Penticostarion* (Sibiu, 1805), o *Evanghelie* (Sibiu, 1806), un *Octoih* (Buda, 1811), un *Triod* (Blaj, 1813), un *Apostol* (Blaj, 1813)[4].

---

[1] Иоан Кочебан, *Приход Сипотены, Кишинёвского уезда*, в КЕВ, № 4, 1875.

[2] *Историко-статистическое описание церкви и прихода селения Сухулучень, Оргеевского уезда*, в КЕВ, № 3, 1876, с. 96.

[3] *Приход селения Галешть, Оргеевского уезда*, в КЕВ, № 17, 1876, сс. 618-619.

[4] Тимофей Сикорский, *Сведения о приходе и церкви села Тараклии Бендерского уезда*, в КЕВ, № 3, 1877, с. 109; Igor Cereteu, *Răspândirea cărţii româneşti vechi în*

În anul 1877, satul Mileşti, ţinutul Chişinău, avea 1500 de locuitori, toţi moldoveni, ţărani proprietari de pământ şi, de asemenea, 34 de ţigani. Până în anul 1864 serviciul divin se oficia în „limba moldovenească", care era limba maternă a băştinaşilor, dar în acest an au fost cumpărate cărţi şi în limba slavă bisericească. Odată cu construcţia unei noi biserici, serviciul divin a început să fie oficiat şi în limba slavă bisericească, rusă, ţine să sublinieze autorul articolului. La biserica din Mileşti erau cărţi religioase, printre care un *Triod* (Râmnic, 1761), o *Evanghelie* (Iaşi, 1762), un *Penticostarion* (Bucureşti, 1768), un *Octoih* (Râmnic, 1776)[1].

La biserica din satul Vărzăreşti, ţinutul Chişinău, oficierea serviciului divin a avut şi are loc, către anul 1878, în „limba moldovenească", deoarece credincioşii toţi sunt moldoveni, totuşi, menţiona autorul studiului, actualmente serviciul divin se oficiază şi în limba bisericească slavă, rusă, deoarece preoţii actuali din Vărzăreşti au terminat Seminarul Teologic din Chişinău şi nu le este greu să oficieze serviciul divin în această limbă. În privinţa cărţilor sfinte, printre altele, sunt menţionate o *Evanghelie* (Bucureşti, 1742), şi *Învăţăturile* (Поучения, 1748)[2].

În anul 1878 în satul Horodişte, ţinutul Chişinău, locuiau 1345 de persoane. Serviciul divin până la 1860 avea loc în „limba moldovenească", fiindcă preoţii din acel timp nu cunoşteau limba rusă, iar acum Liturghia se citeşte şi în slavă bisericească, şi în „limba moldovenească", deoarece preotul local a absolvit Seminarul Teologic. Printre cărţile care se află în biserică în „limba moldovenească" sunt enumerate o *Evanghelie (*Râmnic, 1746), un *Octoih* (Bucureşti, 1774), un *Antologhion* (Bucureşti, 1777), un *Penticostarion* (Bucureşti, 1743), un *Triod* (Bucureşti, 1798), un *Ceasoslov* (Iaşi, 1797), un *Kiriakodromion* (Bucureşti, 1801)[3].

Locuitorii satului Căinari din ţinutul Bender erau în totalitate moldoveni. Serviciul divin până în a doua jumătate a anului 1873 era în

---

Estul Moldovei în sec. XVI-XIX. În: „Revista de istorie a Moldovei", nr. 3 (115), iulie-septembrie 2018, p. 29.

[1] Иеремия Михайлов, *Селение Милешт, Кишиневского уезда*, в КЕВ, № 4, 1877, сс. 147, 152.

[2] Иоан Феодореан, *Селение Варзарешты, Кишинёвского уезда*, в КЕВ, № 1, 1878, сс. 3-4.

[3] Иоан Суручан, *Приход селения Городища, Кишиневского уезда*, в КЕВ, № 4, 1878, сс. 155-156.

„limba moldovenească”, deoarece preoţii erau moldoveni, iar acum,menţiona autorul studiului respectiv, adică la 1878, uneori Liturghia se citeşte şi în limba slavă bisericească. Dintre cărţile tipărite în „limba moldovenească”, care se află în biserica din sat, sunt amintite *Penticostarioni* (Bucureşti, 1768), un *Octoih* (Bucureşti, 1774), un *Triod* (Râmnic, 1781), o *Evanghelie* (Râmnic, 1781), un *Apostol* (Bucureşti, 1804), un *Mineu* (Buda, 1805), un *Trebnic* (Brăila, 1811)[1].

Destul de interesantă era şi situaţia din satul Dezghinje. Locuitorii satului se considerau bulgari, dar printre ei erau şi moldoveni, lucru demonstrat, în opinia autorului, de numele de familie ale unora dintre ei. Oficierea serviciului divin se făcea pemanent numai în „limba moldovenească”, dar începând cu anul 1868, Liturghia se citeşte uneori şi în limba rusă, fiindcă în acest an preot în sat a venit I.G. Chişca, din moldoveni, dar care a absolvit Seminarul Teologic din Chişinău. Limba rusă este puţin înţeleasă de credincioşii din sat, sublinia autorul. În biserică erau mai multe cărţi de „tipăritură moldovenească”, cum ar fi o *Evanghelie* (Râmnic, 1794), un *Penticostarion* (Sibiu, 1805), un *Antologhion* (Iaşi, 1806), un *Octoih* (Buda, 1811), un *Triod* (Blaj, 1813). Înafară de aceste cărţi în „limba moldovenească”, biserica dispunea şi de toate cărţile necesare oficierii serviciului divin în limba slavo-rusă[2].

Locuitorii satului Tătăreşti, ţinutul Orhei, erau toţi moldoveni care nu cunoşteau limba rusă, de aceea serviciul divin se făcea şi se face şi acum, adică la 1879, în „limba moldovenească”. Cu toate că autorul scrie că, în general, toate cărţile religioase vechi sunt tipărite în Moldova, realitatea este alta, fiindcă tot el indică la existenţa în biserică a unui *Octoih* în „limba moldovenească” tipărit la Râmnic în anul 1763, un *Kiriakodromion* (Bucureşti, 1800), un *Triod* (Bucureşti, 1801). Niciunul dintre aceste oraşe nu a făcut parte din Ţara Moldovei[3].

Într-un articol tipărit la 1896, dedicat istoriei mănăstirii Curchi, E. Mihalevici sublinia că în timpurile trecute, la mănăstire, serviciul divin era oficiat în „limba moldovenească”, dar odată cu venirea aici a arhimandritului Varlaam, de origine ucrainean din satul Ocniţa, ţinutul Hotin, serviciul divin este oficia şi în „limba moldovenească” şi în slavă

---

[1] *Кайнары, селение Бендерского уезда*, в КЕВ, № 5, 1878, с. 194.
[2] *Дезгинже, болгарский приход Бендерского уезда*, в КЕВ, № 6, 1878, сс. 235-236, 243.
[3] Георгий Бивол, *Несколько церковно-летописных сведений о церкви и приходе селения Татарешть, Оргеевского уезда*, в КЕВ, № 5, 1879, сс. 189-190.

bisericească, în „moldoveneşte” cântă un călugăr, în rusă, corul mănăstiresc alcătuit din mai mulţi călugări[1]. Şi aceasta, sublinia autorul, în pofida faptului că majoritatea rugătorilor (călugărilor) (богомольцевъ) erau moldoveni[2].

Ţinându-se cont de situaţie, anume de faptul că moldovenii-români din Basarabia nu cunoşteau limba rusă, episcopul de Chişinău şi Hotin – Iakov (1898-1904), pe 23 martie 1900 s-a adresat Sinodului cu o Prezentare pentru ca Eparhiei Chişinăului să i se permită tipărirea, în chiriliţă a Pliantelor doctrinare, broşurilor şi cărţuliilor cu conţinut moral religios în limba moldovenească cu text paralel în limba rusă. Înaltul prelat sublinia că în multe parohii din Basarabia locuitorii sunt în majoritate sau exclusiv numai moldoveni, care nu înţeleg limba rusă, nici chiar în forma ei vorbită. Din această cauză, literatura moral-religioasă existentă nu este accesibilă pentru această populaţie, dar moldovenii sunt însetaţi de învăţătură religioasă şi tipărirea ei în „limba moldovenească” ar satisface această sete. Este adevărat, sublinia Iakov, sunt câteva tipărituri cu caracter moral-religios şi în „limba moldovenească”, tipărite peste hotare, în România, dar, în primul rând, limba acestor tipărituri se deosebeşte puţin de limba în care vorbesc moldovenii basarabeni şi, în al doilea rând, ediţiile care apar în România sunt tipărite în grafie latină, ceea ce face ca ea să fie inaccesibilă pentru cea mai mare parte a cărturarilor moldoveni, sau în orice caz, prezintă greutăţi pentru ei. Pornind de la acestea, înaltul prelat propunea tipărirea cărţilor şi broşurilor necesare pentru propaganda religioasă în „limba moldovenească”, în grafie chirilică, text în limbile rusă şi „moldovenească” sau fără textul în limba rusă. În calitate de membri ai Comitetului de cenzură erau propuşi cadre didactice de la Seminarul Teologic din Chişinău, – Constantin Popovici şi de la Şcoala Teologică din Chişinău, – Mihail Ceachir, care cunosc bine limbile rusă şi „moldovenească”[3]. Prin Decretul Sfântului Sinod din 5 aprilie 1900 se

---

[1] Елевферій Михалевичь, *Курковскій монастырь въ Бессарабіи*, в КЕВ, № 10, 1896, с. 312.

[2] Иеромонахъ Владиміръ, *Посьщѳніе Курковскаго монастыря Высокопреосвященнѣйшимъ Неофитомъ, Архіепископомъ Кишиневскимъ и Хотинскимъ*, в КЕВ, № 19, 1897, с. 555.

[3] *Представление Его Преосвященства от 23 марта 1900 г. за № 1366*, в КЕВ, № 4, 1901, сс. 117-119; A se vedea şi: Константинъ Парѳеньевъ, *По вопросу об Епархиальном банке и другихъ нуждахъ духовенства Кишинёвской епархии*, в КЕВ, № 31, 1916, с. 18.

indica că precum nu se văd piedici pentru a publica asemenea literatură[1]. Ulterior, la 17 octombrie 1900 pe Decretul respectiv a fost pusă rezoluţia lui Iakov despre posibilitatea publicării materialelor necesare în „limba moldovenească, grafie chirilică cu text rusesc sau fără el”[2]. Începând cu luna decembrie 1900 asemenea Pliante doctrinare cu text paralel în rusă şi „moldovenească” au început să fie tipărite[3].

Referindu-se la situaţia demografică şi la repartizarea regională a populaţiei, un *Raport* privind activitatea Frăţiei Ortodoxe Naşterea Domnului din Chişinău din anul 1900 menţiona că, după cum se ştie, în partea de mijloc a Basarabiei se află numai o parte nesemnificativă de ruşi, mai bine zis, de acei care înţeleg limba rusă, majoritatea sunt de alt neam (decât ruşi – *I.E.*). În ţinuturile Bălţi, Soroca, Orhei, Chişinău, Bender şi parţial Ismail, locuiesc moldoveni, care sunt nu numai analfabeţi, dar care nu înţeleg nici vorba rusească. În această situaţie preoţii care cunosc graiul moldovenesc sunt nevoiţi să traducă în „limba moldovenească”, ceea ce nu întotdeauna este uşor de realizat din cauza că limba moldovenească nu este dezvoltată[4]. În acest context, devine limpede de ce căutătotii „limbii literare moldoveneşti” din perioada sovietică, pentru a „argumenta” formarea în Basarabia a „naţiunii burgheze moldoveneşti” au trecut hoţeşte Prutul la Eminescu, Creangă, Alecsandri pe care i-au declarat făuritorii „limbii literare moldoveneşti”.

Cel mai rusificat, fără îndoială, era Chişinăul. Spre exemplu, în viitoarea biserică Ciuflea, serviciul divin era oficiat numai în limba slavă bisericească[5]. Acelaşi lucru se poate afirma şi despre unele mănăstiri. Spre exemplu la mănăstirea Hârjăuca serviciul divin se făcea în slavă bisericească şi „moldovenească”, iar în anul 1875, în slavo-rusă şi parţial în „limba moldovenească”[6]. În numita mănăstire erau următoarele „cărţi moldoveneşti”: *Biblia* (Blaj, 1795), *Mineu* (Buda, 1804), *Triod* (Iaşi, 1747), *Triod* (Râmnic, 1747), *Octoih* (Bucureşti, 1792), *Ceasoslov*

[1] КЕВ, № 4, 1901, сс. 119-120.
[2] КЕВ, № 4, 1901, сс. 120-121.
[3] *Об издании Кишиневским Православным Христо-Рождественским Братством листков религиозно-нравственного содержания*, в КЕВ, № 6, 1901, сс. 137-138.
[4] *Отчет Кишиневского Православного Христо-Рождественного Братства за 1900 год*, в КЕВ, № 4, 1901, сс. 106-107.
[5] Иоан Бутук, *Кишинёвская Феодоро-Тироновская церковь*, в КЕВ, № 1, 1876, сс. 24-25.
[6] *Историко-статистическое описание Гиржавского Вознесенского монастыря*, в КЕВ, № 5, 1875, сс. 211-212.

(Bucureşti, 1777); *Apostol* (Creta, 1743) şi încă trei cărţi religioase tipărite la Iaşi[1].

Autorităţile centrale ruseşti, laice şi ecleziastice, urmăreau atent situaţia lingvistică din Imperiu. Pe 22 mai 1873 apărea o *Dispoziţie* a Sfântului Sinod care prevedea că în clasele pregătitoare *limba maternă* trebuia să ocupe locul principal. Dar să nu ne facem iluzii, *limba maternă* era considerată doar limba rusă. În aşa fel, limba rusă devenea limbă maternă şi pentru copiii neruşi. În context, este necesar de atenţionat şi asupra faptului că în sursele timpului se mai utiliza şi sintagma „*limba patriei*" (отечественный язык)[2].

De asemenea, în anul 1876 era publicată o *Circulară* a directorului şcolilor populare F. Soloviov, aprobată şi de arhiepiscopul Pavel, care prevedea că pentru dezvoltarea sentimentului religios şi moral la copiii care învaţă în şcolile populare, printre alte măsuri, să fie introduse şi următoarele: copiii să cunoască numele memrilor familiei imperiale, să citească literatură care să le fie folositoare şi lor, şi părinţilor lor despre Sfântul Vladimir, Petru cel Mare, Ivan Susanin, Suvorov, Lomonosov, Ecaterina a II-a, despre domnia actuală a ţarului rus[3]. Conform *Regulamentelor* din anii 1864 şi 1874, şcolile populare erau de fapt acele şcoli primare, de obicei cu trei clase, create şi finanţate de comunităţile rurale şi urbane, create în scopul de a consolida în popor ideile morale şi religioase şi de a răspândi în rândurile acestuia cunoştinţe folositoare elementare, şcoli care se mai numeau şi de zemstvă (земскими)[4].

În nr. 38 al Buletinului Eparhiei Chişinăului din anul 1907 era publicată o *Notiţă bibliografică* semnată *Învăţătorul rural* în care se menţiona că în *Jurnalul Ministerului Educaţiei* din iunie 1903, era prezentată o recenzie la cărţile lui M. Ceachir *Помощник молдаван при первоначальном изучении русского языка, в 3-х частях*, care includea un *Русско-молдавский букварь* (ч. 1), *Самоучитель русского языка* (ч.2), *Первоначальные сведения русской граматики* (ч. 3). Autorul invocă afirmaţiile lui Kociubinski referitoare la importanţa

---

[1] *Ibidem*, pp. 213-214.

[2] *Распоряжения Святейшего Синода, 22 мая 1873, № 19-й*, в КЕВ, № 18, 1873, с. 390.

[3] Ф. Соловьов, *Циркулярное предложение народным училищам Бессарабской губернии одобренное Прещсвященнейшим Павлом, Епископом Кишиневским и Хотинским*, в КЕВ, № 17, 1876, сс. 611-612.

[4] П.Н. Милюков, *Очерки по истории русской культуры.* В 3-х тт., ч. 2, М., Прогресс-Культура, 1994, с. 329.

lucrării lui M.Ceachir, dar şi la „limba moldovenească": al doilea merit esenţial al cărţii lui M. Ceachir aceasta este „limba lui curat populară moldovenească". Adică, este vorba de „limba moldovenească basarabeană", locală. Chiar din titlul cărţii, expresiile nelocale moldoveneşti sunt luate în ghilimele, spre exemplu sintagma „au compus", care este un cuvânt cărturăresc, făcut din latinul „*compositus*". Al treilea merit al cărţii, ar fi utilizarea caracterelor ruseşti pentru sunetele „limbii moldoveneşti". Totuşi, Kociubinski subliniază că problema formei este nesemnificativă, în realitate este de un interes general foarte înalt, interes de stat. Autorul considera în plus de a mai vorbi că în şcoala moldovenească, destinată pentru copilul moldovean al şcolii populare din ţinuturile centrale ale Basarabiei, „putem admite doar caracterele noastre ruseşti". Aşadar, utilizarea alfabetului rusesc, conform lui Kociubinski are un caracter politic. Ţinând cont de aceasta, continua Kociubinski, procedeul utilizat de autorul primului manual în „limba moldovenească", *Помощник молдаван при первоначальном изучении русского языка*, „nu putem să nu-l considerăm absolut raţional şi să nu-l salutăm, ca o revenire simpatică la vremurile vechi natale, încă atât de proaspete chiar şi peste Prut". În sfârşit, Kociubinski, solicita ca la o nouă ediţie a lucrării lui Ceachir, să fie înlăturate erorile care s-au strecurat, dar mai ales greşelile ce ţin de introducerea cuvintelor de peste Prut. Kociubinski se mai referă şi la necesitatea editării unei *Crestomaţii* în limba rusă pentru a împrospăta cunoştinţele elevilor la limba rusă, fiindcă aceasta este o problemă foarte importantă pentru noi, „problema cunoaşterii limbii de stat de către populaţia de alt neam a Imperiului"[1].

Extrem de important este şi anunţul făcut de *Buletinul Eparhiei Chişinăului* în numărul din 27 mai 1907. Cititorul era informat despre apariţia din 22 aprilie 1907 a ziarului *Viaţa Basarabiei* în „*limba moldovenească literară*", cu caractere româneşti, dar şi în limba simplă a poporului cu caractere ruseşti[2]. Este prima amintire a „*limbii literare moldoveneşti*", fără să fie dată vreo explicaţie, unde, cum şi când a apărut această limbă. De unde s-a luat această „limbă moldovenească literară" în grafie românească? Este destul de limpede, că în realitate, este vorba

[1] Сельский учитель, *Библиографическая заметка*, в КЕВ, № 38, 1907, сс. 1317-1319.
[2] *Объявления*, в КЕВ, № 21, 1907, с. 721.

de *limba literară română*. Aşa că primatul în a declara *limba literară română*, creată în România, „limbă literară moldovenească”, nu aparţine istoricilor, literaţilor şi lingviştilor din perioada sovietică, ci cărturarilor de la începutul secolului al XX-lea, când Basarabia se afla în cadrul Imperiului Rus.

Acutizarea situaţiei lingvistice în Basarabia

La începutul secolului al XX-lea, problema lingvistică în Basarabia se acutizează. Unul dintre autorii timpului, Vasile Kurdinovski acuza ultimul Congres eparhial al deputaţilor reprezentanţi ai clerului, care a avut loc între 17 noiembrie şi 2 decembrie 1908 că nu a conştientizat încă necesitatea editării unei gramatici a „limbii moldoveneşti” şi a unui dicţionar rus-moldovenesc. Este timpul, continua autorul să conştientizăm că limba română este prea departe de jargonuul moldovenesc şi că fără o elaborare ştiinţifică a „limbii moldoveneşti populare”, încercarea de a renaşte literatura moldovenească în temeiul gramaticii româneşti latinizate va duce doar la românizarea acesteia (adică a literaturii moldoveneşti – *I.E.*), ceea ce, ţinea dânsul să sublinieze, puţin probabil că este îndreptăţit de interesele populaţiei simple moldoveneşti din Basarabia[1].

Toate aceste publicaţii mergeau în consens cu politica autorităţilor ecleziastice. Sfântul Sinod prin Hotărârea nr. 4718 din 2-29 iulie 1908 solicita de la Seminarele teologice dezvoltarea şi consolidarea la elevi a dragostei faţă de patrie (Imperiul Rus – *I.E.*) şi faţă de trecutul glorios al poporului rus[2]. Evident că într-un asemenea context, existenţa unei „limbi moldoveneşti”, deosebită de limba română, era mai mult decât o necesitate pur lingvistică.

Moldovenii din Basarabia, menţiona un alt autor al timpului, mai demult au pierdut limba lor literară şi au transformat-o într-un jargon. Autorul aduce câteva exemple, care, în opinia sa, demonstrează acest lucru. Moldoveanul din nordul Basarabiei, acum nu mai înţelege

[1] *Деятельность последнего епархиального съезда депутатов духовенства Кишинёвской епархии (с 17 ноября по 2-е декабря 1908)*, в КЕВ, № 9, 1909, с. 352.
[2] *Христанский взгляд на скорби и страдания, нас постигающия*, в КЕВ, № 10, 1909, с. 436.

termenii *air, abea, întro clipă*. Acum el înţelege *vozduh, diace* şi *întron minut*[1].

În nr. 3 din anul 1909 *Buletinul Eparhiei Chişinăului* informa cititorul despre apariţia în „limba moldovenească" a lucrării ieromonahului Gurie, *Carte de Învăţături despre legea lui Dumnezeu*[2]. Cartea acestuia s-a bucurat de atenţia preoţimii basarabene. Unul dintre ei, preotul Afanasie Usinevici, publica o prezentare a cărţii lui Gurie, alcătuită, după cum se precizează în titlu, din mai multe manuale ruseşti. Autorul spune că preoţii moldoveni întâmpină greutăţi în timpul ţinerii predicilor, din cauză că nu cunosc „limba moldovenească" religioasă şi până acum nu a existat nicio publicaţie în „limba moldovenească", de care să se conducă preoţii pentru a transmite adevărurile religioase în „limba moldovenească". La noi, continua autorul, nu sunt preoţi care să cunoască bine „*limba religioasă moldovenească basarabeană*", dacă şi sunt unii care cunosc bine „limba moldovenească", ei înzestrează foarte mult limba lor cu cuvinte neclare pentru urechea basarabeanului, adică această limbă se aseamănă foarte mult cu *limba literară română,* care într-atât s-a îndepărtat de limba noastră din Basarabia, că noi preoţii cu greu înţelegem, dacă în general înţelegem, vreo carte mai nou editată. Cunoscători ai acestei limbi române sunt foarte puţini în Basarabia, dar şi aceea locuiesc, fie pe malul Prutului, fie în Basarabia Nouă (ţinutul Ismail). Autorul încă o dată subliniază faptul că în Basarabia sunt puţini cunoscători ai „limbii moldoveneşti religioase", de aceea nimeni nu s-a angajat nu numai să alcătuiască, dar nici să traducă din limba rusă în „limba moldovenească", unele cărţi de care să se conducă preoţii pentru predicarea adevărurilor religioase în „limba moldovenească". O asemenea persoană, în opinia autorului, s-a dovedit a fi ieromonahul Gurie. Totuşi, recenzentul scrie că lui Gurie i se poate reproşa faptul că în dorinţa acestuia de a „curăţi" vorba basarabeană, el a recurs înlocuirea unor cuvinte cu altele, care nu sunt folosite de marea parte a populaţiei moldoveneşti. Recenzentul chiar aduce unele exemple de asemenea modificări, care, în opinia lui, nu sunt bine-venite. Aşa, Gurie este acuzat că utilizează cuvântul *momentul* în loc de *vremea*, termenul *prezis* în loc de *prorocit*, termenul *aminteşte* (îmbinarea de litere ***şt*** este înlocuită de recenzent cu litera alfabetului rusesc ***щ*** *– I.E.*), în loc de *aduce aminte*,

[1] Д. Попович, *Необходимо ли преподавание молдавского языка и такого же церковно-богослужебного пения в нашей семинарии?*, в КЕВ, № 17, 1909, сс. 699-701.
[2] КЕВ, № 3, 1909, с. 164.

ultima fiind clară tuturor basarabenilor, specifica el. În opinia autorului, de asemenea metehne suferă şi *Luminătoriul*, şi Pliantele doctrinare editate de Frăţia creştin-ortodxă Naşterea lui Christos. Asemenea modificări, este de dorit ca să nu se întreprindă deloc, conchide recenzentul. „Limba moldovenească religioasă" este atât de bogată, afirmă autorul că în ea se poate de vorbit şi cu Dumnezeu, şi ea nu are nevoie de „purificări". De aceea, considera dânsul, este necesar ca şi în Seminarul Teologic să se predea numai *limba religioasă, basarabeană*, nu *româna literară*. În acest caz, dacă nu se va proceda aşa, atunci va apărea o altă necesitate, anume de a-i sili pe enoriaşi să înveţe „limba preoţilor"[1].

Clasa muncitoare venită din Imperiul rus

În biserica din Corneşti, ţinutul Iaşi, Liturghia se ţinea în limbile rusă şi slavă bisericească, deoarece aici crescuse semnificativ numărul de ruşi, în legătură cu construcţia căii ferate Chişinău-Ungheni. Pentru necesităţile religioase în anul 1873 au fost procurate toate cărţile bisericeşti în limba rusă necesare oficierii serviciului divin[2]. Referindu-se la viaţa cotidiană a locuitorilor din sat, un martor ocular al acelor evenimente şi autor al studiului examinat aici, afirmă în cunoştinţă de cauză că nu putem nega faptul că moldovenii au atracţie spre băutiri spirtoase, mai ales după adunările pe care le fac, dar această dorinţă a lor este incomparabilă cu patima care se observă la muncitorii ruşi de la calea ferată, care au venit aici din fundul Rusiei. Banul făcut îl cheltuie doar pe băutură, acesta este mulţumit şi pe deplin fericit doar atunci când este beat, scrie autorul articolului respectiv[3].

Această afirmaţie a preotului din satul Corneşti, martor ocular al acelor evenimente, vine în contradicţie totală cu afirmaţiile unui istoric din perioada sovietică, care scrie despte venirea din Rusia în Moldova a celor mai „avansaţi muncitori-organizatori de greve", care aveau experienţă în domeniul construcţiei căilor ferate, pe când muncitorii locali erau utilizaţi doar la lucrări auxiliare. În timpul lucrărilor ar fi avut loc, continuă istoricul sovietic, o „colaborare strânsă a muncitorilor ruşi,

[1] КЕВ, № 9, 1909, сс. 372-376.
[2] Павел Флоров, *Описание церкви и прихода селения Корнешть, Ясского уезда*, в: КЕВ, №7, 1874, с. 272.
[3] *Ibidem*, в КЕВ, № 14, 1876, сс. 504-505.

ucraineni, bieloruşi şi moldoveni, care a avut o mare importanţă pentru întărirea prieteniei şi unitatea proletarilor de diferite naţiuni”[1].

Încheiere

Materialele prezentate mai sus atestă limpede faptul că preoţii din bisericile basarabene foloseau cartea religioasă tipărită în limba română în oraşele din Ţara Românească şi Transilvania, şi chiar în tipografiile din oraşul Buda, cu toate că autorii din secolul al XIX-lea scriau că ele erau tipărite în „limba moldovenească”. Aceasta atestă, la rândul său, că autorii din secolul al XIX-lea recunoşteau identitatea limbii române şi a „limbii moldoveneşti” şi nicidecum nu putem vorbi despre două identităţi lingvistice. Cu alte cuvinte, limba română întrebuinţată de preoţi în biserica românească ortodoxă din cele trei ţări româneşti era unică, limba bisericească era una şi aceeaşi şi la Bucureşti, şi la Râmnic (Ţara Românească), şi la Blaj, şi Sibiu (Transilvania), şi în satele basarabene Saharna, Abaclâdjaba, Susleni, Batâr etc. Folosirea cărţilor bisericeşti tipărite în tiparniţele din Ţara Românească şi Transilvania dezminte mitul existenţei unei „limbi moldoveneşti” deosebite de limba română din Ţara Românească şi Transilvania, dimpotrivă, aceasta demonstrează unitatea limbii române pe care o ascultau credincioşii în biserica creştină din cele trei ţări. Având în vedere atare stare de lucruri, putem afirma, cu toată certitudinea, că în perioada respectivă se formase o *limbă românească liturgică bisericească unică*, înţeleasă de preoţi şi enoriaşi în întregul spaţiu locuit de români. De asemenea, s-a observat că, începând cu deceniul al optulea al secolului al XIX-lea, ţarismul intensifică procesul de rusificare în Basarabia şi un rol important în acest proces i-a fost acordat bisericii. Preoţii, instruiţi la Seminarul Teologic din Chişinău exclusiv în limba rusă, încep, evident, la cererea autorităţilor ecleziastice superioare, să citească Liturghia în limba rusă, chiar şi în satele locuite exclusiv numai de români-moldoveni. Apariţia la Chişinău a unor publicaţii în limba română literară din România, în grafie latină, evident, a ridicat probleme în faţa unei părţi a intelectualităţii basarabene. În atare situaţie, autorităţile ecleziastice din Basarabia apreciază limba acestor publicaţii drept „*limba moldovenească literară*”, cu caractere româneşti. Fără îndoială, aceasta

[1] Ю.Г. Иванов, *Революционное движение в Молдавии (с 1895 по февраль 1917),* Кишинев, «Штиинца», 1980, с. 66.

nu a semnificat existenţa a două identităţi lingvistice diferite, una, – moldovenească, în Basarabia, alta românească, în România.

What language did Moldovan Romanians in Tsarist Bessarabia speak?

The invoked sources clearly attest that until the 7th decade of the 19th century the priests from the Bessarabian churches used the religious book printed in Romanian in the cities of Wallachia and Transylvania, although several authors from the 19th century wrote that they were printed in the "Moldovan language". This state of affairs, in turn, attests that the authors of the 19th century recognized the identity of the Romanian language and the "Moldovan language". In other words, the Romanian language used by priests in the Romanian Orthodox Church in the three Romanian countries was unique, the church language was one and the same in Bucharest and Râmnic (Wallachia), and in Blaj and Sibiu (Transylvania), and in the Bessarabian villages Saharna, Abaclâdjaba, Susleni, Batâr etc. The use of church books printed in Wallachia and Transylvania in Bessarabia also denies the myth of the existence of a "Moldovan language" distinct from the Romanian language in Wallachia and Transylvania, on the contrary, it demonstrates the unity of the Romanian language. Romanian - was a unique Romanian liturgical language heard by Romanian believers in Wallachia, Transylvania, Moldova between the Prut and the Carpathians and Bessarabia.

Keywords: *Romanian language, "Moldovan language", Wallachia, Romanian countries, Bessarabia, Transylvania.*

Ion EREMIA
doctor habilitat în istorie, profesor universitar
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: *ion.eremia@usm.md*
ID ORCID: 0000-0002-2007-9233